Elżbieta Robak

# KAPITAŁ SPOŁECZNY JAKO CZYNNIK WPŁYWAJĄCY NA KSZTAŁTOWANIE RYNKU PRACY

## *1. Wstęp*

W koncepcji kapitału społecznego jego zasadnicze cechy, takie jak sieci relacji, normy społeczne, zaufanie – w istotny sposób wpływają na życie społeczne i gospodarcze człowieka. Uczestnictwo w lokalnych sieciach relacji zwiększa dostępność do informacji, kształtuje postawy wzajemnego zaufania, ułatwiając poprzez to podejmowanie decyzji i prowadzenie wspólnych działań. Relacje społeczne, stanowiąc potencjalne narzędzie adaptacji jednostek, przedsiębiorstw, społeczności lokalnych do zmieniających się warunków otoczenia, mogą prowadzić do wzrostu efektywności działań ludzkich. Wykorzystanie tych sieci relacji może mieć zasadnicze znaczenie zarówno dla prowadzących własną działalność gospodarczą, jak i w skutecznym funkcjonowaniu jednostek na rynku pracy.

## *2. Pojęcie kapitału społecznego*

Pojęcie kapitał często utożsamiane jest w literaturze socjologicznej z zasobem. M. Ziółkowski kapitałem określa takie zasoby, które są lub mogą być aktywnie wykorzystywane, które służą do osiągania celów, które są pomnażane, wymieniane, wchodzą do obiegu (cyrkulacji), ulegają konwersji na inne typy kapitałów[1]. Zasoby zatem posiada się – kapitał natomiast można aktywnie wykorzystywać.

Według tego autora, w Polsce mamy do czynienia z trzema podstawowymi kapitałami warunkującymi skuteczną adaptację i efektywne realizowanie jednostkowych i grupowych interesów. Należy do nich kapitał materialny, kapitał kulturowy i kapitał społeczny.

---

[1] M. Ziółkowski, *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2000, s. 175.

Do podstawowych składników kapitału społecznego, nazywanego także kapitałem więzi społecznych, zaliczamy wpływy, powiązania i znajomości jednostek oraz wewnątrzgrupową lojalność, solidarność i zaufanie.

W wielu opracowaniach odwołujących się do tematu kapitału społecznego nawiązuje się do podstawowych definicji tego pojęcia, pochodzących z prac J. Colemana, P. Bourdieu, R. D. Putnama czy F. Fukuyamy.

J. Coleman kapitał społeczny analizuje w kontekście umiejętności współpracy podmiotów (osób lub organizacji), które uczestniczą w danych zbiorowościach dla realizacji wspólnych interesów[2]. R. D. Putnam ujmuje kapitał społeczny jako sieci spontanicznych więzi i wzajemnego zaufania, które warunkują funkcjonowanie społeczeństwa. F. Fukuyama natomiast definiuje kapitał społeczny jako zespół nieformalnych norm i wartości, które uznają członkowie danej grupy, a które umożliwiają im współpracę[3]. Niezależnie jednak od orientacji badawczych kapitał społeczny to przede wszystkim zaufanie, normy oraz sieci interakcji społecznych ułatwiających współdziałanie dla osiągnięcia wzajemnych korzyści.

A. Bartoszek, w swoich badaniach dotyczących kapitału społeczno-kulturowego młodej inteligencji, do podstawowych cech osoby, będących wyznacznikami jej kapitału społecznego, zaliczył:

- przynależność do określonych kategorii struktury społecznej wyznaczających miejsce jednostki w środowisku i pozycje na szczeblach hierarchii;
- zasięg aktywnych więzi społecznych, dających jednostce wsparcie w realizowaniu jej społecznych i instytucjonalnych działań;
- sieć nieformalnych powiązań jednostki z osobami będącymi liderami uprzywilejowanych grup oraz wpływowymi reprezentantami instytucji;
- zasoby materialne stanowiące potencjał środków umożliwiających zawiązywanie relacji społecznych i tworzenie struktur organizacyjnych budujących status jednostki[4].

W literaturze odwołującej się do pojęcia kapitału społecznego uwidoczniona jest jego podwójna natura. Może mieć on bowiem charakter partykularny, antyspołeczny i być używany do egoistycznych celów, w efekcie których jedna strona zyskuje kosztem drugiej. Natomiast wykorzystywany w celach ponadosobistych kapitał społeczny stanowi podstawę stosunków społecznych, w których zyskują wszyscy partnerzy i całe społeczności. Mimo rozróżnianego tak zwane-

---

[2] *Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny*, red. M. Bratnicki, J. Strużyna, Wyd. AE, Katowice 2001, s. 125.

[3] B. Sztumska, *Koncepcja kapitału społecznego*, w: *Edukacja a wielokulturowość. Księga pamiątkowa poświęcona prof. Z. Zimnemu*, WSP, Częstochowa 2003.

[4] A. Bartoszek, *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003, s.67–68.

go negatywnego kapitału społecznego podejście akcentujące jego pozytywne konsekwencje jest dominujące.

Zatem poprzez kapitał społeczny rozumieć można zbiór zasobów tkwiących w związkach rodzinnych i w organizacji lokalnych społeczności, zasobów, które wypływają z istniejącej struktury społecznej i ułatwiają działanie jednostkom wchodzącym w skład owej struktury[5].

Analiza definicji kapitału społecznego wskazuje, iż to interdyscyplinarne pojęcie rozważane jest na różnych poziomach – począwszy od grupy, poprzez organizacje społeczne i społeczności lokalne, aż po społeczeństwo obywatelskie.

## 3. Kapitał społeczny a społeczności lokalne

W rozwoju kapitału społecznego istotną rolę, obok rodziny, instytucji edukacyjnych i przedsiębiorstw, przypisuje się przede wszystkim społeczności lokalnej. Sprzyjają temu:

- bliskie społeczne interakcje umożliwiające współpracę w celu osiągania wspólnego dobra mieszkańców danej wspólnoty;
- wzmacnianie wzajemnego zaufania;
- promowanie otwartości i umiejętności współpracy;
- wpływy wywierane poprzez sankcjonowanie norm oddziaływujących na sieci wzajemnych relacji;
- kształtowanie zaangażowania w sprawy społeczności lokalnej;
- umacnianie więzi umożliwiających podejmowanie wspólnych przedsięwzięć i innych inicjatyw lokalnych.

J. i K. Wodzowie, analizując, jak na poziomie miasta, a więc dużej zbiorowości lokalnej, można wykorzystać kapitał społeczny, stwierdzili, że kapitał ów można uruchomić poprzez ideę partnerstwa społecznego w zarządzaniu miastem. Idea ta wymaga jednak, by najpierw zaistnieli partnerzy społeczni, a więc aktorzy społeczni, którzy pomogą w identyfikowaniu problemów społecznych, a później powstała pewna praktyka, w wyniku której instytucjonalna władza uczyni z tych partnerów współdecydentów w rozwiązywaniu lokalnych problemów[6].

W ten sposób utrwalane wykorzystanie kapitału społecznego pozwala na współudział partnerów społecznych w rozwiązywaniu problemów i kreowaniu

[5] P. Szukalski, *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego*, „Polityka Społeczna" 1998, nr 8, s. 8.

[6] J. i K. Wodzowie, *Lokalny kapitał społeczno-kulturowy i lokalni liderzy zmian*, w: *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*, red. M. S. Szczepański, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach, Tychy 2000, s. 86–87.

wizji rozwoju lokalnego. Budowanie takiego współdziałania możliwe jest jednak wówczas, gdy stworzona sieć więzi społecznych oparta jest na zaufaniu, które jest jednym z najistotniejszych elementów kapitału społecznego.

Kapitał społeczny w społecznościach lokalnych uwidocznia się także poprzez wzmacnianie efektywności planowania społecznego, które powinno pozwolić na efektywną politykę społeczną związaną z wyprzedzaniem pojawiania się ważnych problemów i rozwojem tej zbiorowości. J. i K. Wodzowie wskazują na możliwość realizacji tego postulatu poprzez budowę modelu rozwoju społecznego, nazwanego przez nich modelem synergetycznym. W modelu tym zbiega się ze sobą energia i działanie wielu podmiotów społecznych realizujących, każdy na inny sposób, wspólnie uzgodniony wcześniej cel społeczny[7].

Poziom kapitału społecznego w istotny sposób może wpływać na model polityki społecznej funkcjonujący na danym obszarze. Mieszkańcy pragnący rozwiązywać swoje problemy i problemy bliskiego otoczenia społecznego, w myśl zasady subsydiarności, winni oczekiwać jedynie na wsparcie władzy w rozwiązywaniu większości problemów przez nich samych. Zasada ta może być jednak stosowana tylko tam, gdzie istnieje wystarczający poziom kapitału społecznego, to znaczy tam, gdzie normy społeczne, zaufanie umożliwiają i sprzyjają powstawaniu lokalnych inicjatyw społecznych.

## 4. *Kapitał społeczny a rozwój gospodarczy*

Z ekonomicznego punktu widzenia kapitał społeczny może być zdefiniowany jako umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu prowadzenia wspólnych interesów. Ta umiejętność współpracy, związana z gotowością i zdolnością do podejmowania wysiłków dla osiągnięcia grupowych celów, zależy od danej społeczności. W szczególności zaś od stopnia, w jakim uznaje ona wspólny zbiór norm i wartości. Na kapitał społeczny zatem składają się pewne elementy zinternalizowanych przez poszczególne jednostki systemów wartości, decydujące o wyborze, czy jednostka w kontaktach z innymi będzie nastawiona na kooperację, czy na konkurencję.

W społecznościach charakteryzujących się wysokim poziomem kapitału społecznego gotowość do współpracy opartej na obopólnych korzyściach dotyczy nie tylko członków rodziny, lecz również innych osób. Oczekiwanie ekwiwalentu za okazaną gotowość do współdziałania nie jest kierowane pod adresem konkretnej osoby, lecz powiązane z przekonaniem, iż każdy skorzysta na upowszechnieniu się współpracy i uczciwości.

[7] Tamże, s. 88.

Umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji na rzecz realizowania wspólnych interesów, a także uznawanie zbioru norm oraz wspólnych wartości, łącznie z poświęceniem indywidualnego dobra dla dobra grupy, zdaniem F. Fukuyamy, warunkuje zaufanie. Zaufanie pomiędzy ludźmi jest więc jednym z najważniejszych składników kapitału społecznego i czynnikiem oddziałującym na udane związki ekonomiczne zarówno osób, jak i podmiotów gospodarczych[8].

Poziom zaufania społecznego może decydować o wielu zmiennych wpływających na osiągnięcia gospodarcze. Oprócz obniżenia kosztów działalności gospodarczej związanych z brakiem konieczności prawnego spisywania każdej umowy, wysoki poziom zaufania pozwala na skracanie czasu związanego z monitoringiem wiarygodności partnerów gospodarczych. W ten sposób przedsiębiorcy czas zaoszczędzony na kontrolowaniu działań gospodarczych innych osób mogą poświęcić na wprowadzanie zmian i innowacji w swoich firmach.

Istotną konsekwencją wynikającą z zaufania społecznego jest zwiększenie stabilności gospodarczej, co w efekcie umożliwia przedsiębiorcom prowadzenie długookresowych planów dotyczących prowadzonej działalności gospodarczej.

Zdaniem M. Ziółkowskiego, wzrost roli kapitału społecznego i kulturowego w Polsce polega przede wszystkim na tym, że kapitały te są skutecznym środkiem i narzędziem konwersji w kapitał materialny, a dzięki sukcesowi finansowemu umożliwiają jednostce osiągnięcie celu ostatecznego, jakim jest podwyższenie bądź obrona swojej pozycji społecznej[9]. W ostatecznym rozrachunku inwestowanie we własną wiedzę oraz wszelkie wysiłki mające na celu wniknięcie do atrakcyjnej sieci społecznej podyktowane są przede wszystkim chęcią wywalczenia dla siebie jak najwyższej pozycji społecznej. Działania te dotyczą inwestycji w więzi mające zagwarantować wzajemność zobowiązań, dostęp do ważnych informacji i inwestycji w kwalifikacje mające zapewnić jednostce skuteczne funkcjonowanie na dynamicznie zmieniającym się rynku pracy.

## 5. *Kapitał społeczny a rynek pracy*

Przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej towarzyszy trudna sytuacja na rynku pracy i nowe wyzwania wobec jego polityki. Chcąc skutecznie przeciwdziałać wysokiemu bezrobociu w okresie stowarzyszenia i integracji z Unią, analizowane są różne strategie krajów członkowskich w rozwiązywaniu tego problemu. Zróżnicowane sposoby prowadzące do sukcesu zatrudnieniowego

[8] A. Bartoszek, *Kapitał społeczno-kulturowy...*, op.cit., s. 21.
[9] M. Ziółkowski, *Przemiany interesów...*, op.cit., s. 196.

i kreowania nowych miejsc pracy uwidaczniają, iż nie ma jednego modelowego rozwiązania tej kwestii. Z pewnością jednak kluczem do rozwiązania problemu bezrobocia jest promocja inwestycji, ponieważ zapewniają one miejsca pracy o długotrwałym charakterze.

W polityce rynku pracy podkreślane jest znaczenie programów zatrudnieniowych opierających się na tworzeniu coraz lepszych warunków do inwestowania. Dlatego wśród najważniejszych zaleceń dla aktywnych programów zatrudnieniowych podkreśla się, obok prymatu pracy i szkoleń zawodowych nad świadczeniami kompensacyjnymi, głównie polepszanie warunków dla prywatnych inwestycji i zwiększanie inicjatyw na szczeblu lokalnym[10].

Istotnym czynnikiem kształtującym sytuację na lokalnym rynku pracy, a zarazem oddziałującym na zachowania podmiotów reprezentujących dwie jego strony, pracodawców i pracobiorców – jest informacja. Swobodny przepływ informacji o wolnych stanowiskach pracy stwarza możliwości dynamizujące lokalny rynek pracy. Jak najpełniejsza informacja o rodzajach przydatnych na rynku pracy kwalifikacji i atrakcyjnych zawodach jest niezbędna dla osób uczących się, a zwłaszcza podejmujących decyzje o wyborze szkoły i zawodu, aby mogły one dostosować się do potrzeb pracodawców i uzyskać zatrudnienie.

Poziom wykształcenia i umiejętności oraz struktura zawodowo-kwalifikacyjna zasobów pracy w Polsce nie odpowiada aktualnym, a zwłaszcza przyszłym wymaganiom krajowej gospodarki i oczekiwaniom pracodawców. Wprawdzie stopniowo słabną postawy wyniesione z minionego systemu społeczno-gospodarczego, ale nadal wielu pracowników i bezrobotnych charakteryzują oczekiwania roszczeniowe, brak inicjatywy, odwagi i gotowości do zmian, chęci podejmowania ryzyka w kreowaniu nowych inicjatyw gospodarczych. Pomimo akcentowanych mankamentów wynikających z kwalifikacyjnych i mentalnych cech ludzi pozostających na rynku pracy, działania na rzecz zmiany tego stanu daleko odbiegają od związanych z tym wyzwań.

## 6. *Edukacja a kształtowanie kapitału społecznego*

Złożone relacje i wzajemne sprzężenia zwrotne pomiędzy gospodarką, rynkiem pracy i systemem edukacji wskazują na szczególną potrzebę zbliżania szkolnictwa zawodowego do wymogów gospodarki i w konsekwencji do rynku pracy.

[10] *Rynek pracy wobec integracji z Unią Europejską*, red. S. Borkowska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2002, s. 325.

Te wzajemne zależności nie mają jednak często odzwierciedlenia w praktyce. Zarzuty wysuwane przez pracodawców wobec systemu edukacji zawodowej dotyczą głównie:

- małej podatności tych systemów na zmiany zachodzące w otoczeniu społeczno-ekonomicznym;
- nacisku położonego na kształcenie specjalistyczne;
- nacisku położonego na przekazywanie określonych treści i egzekwowanie ich opanowania zamiast rozwijania umiejętności uczenia jak pozyskać nową wiedzę;
- pomijania w programach kształcenia zagadnień związanych z rozwijaniem umiejętności interpersonalnych, kooperacji, rozwiązywania konfliktów;
- niskiego stopnia internalizacji w procesie kształcenia takich cech, jak: odpowiedzialność, kreatywność, dążenie do osiągnięć[11].

Przeprowadzone badania wskazują jednak, że z jednej strony pracodawcy oczekują coraz bardziej kompetentnych pracowników, których kwalifikacje odpowiadałyby standardom stanowisk pracy nowoczesnego przedsiębiorstwa, z drugiej zaś strony nie czynią oni starań, by mieć większy wpływ na treści i jakość kształcenia zawodowego[12].

W sytuacji gdy partnerzy gospodarczy partycypują w tworzeniu wizji przyszłości społeczności lokalnej – różne instytucje, w tym lokalne szkolnictwo, mogą modelować swe działania, uwzględniając właśnie te wizje. Najlepszym tego przykładem jest możliwość współdziałania w przygotowaniu prognoz zatrudnienia. Poprzez te interakcje powstaje swoista sieć więzi społecznych, które mogą wzmacniać programy rozwojowe danych społeczności lokalnych oraz służyć rozwojowi gospodarczemu. Do tego potrzeba jednak świadomości wszystkich partnerów społecznych jak istotną rolę odgrywają wobec całej społeczności lokalnej.

Bez względu na to, jakie będą w Polsce konsekwencje zmiany w kapitale społecznym, można stwierdzić na podstawie badań prowadzonych w Europie, że będzie on miał znaczący wpływ na powodzenie reform, rozwój gospodarczy oraz rozwój sieci obywatelskich powiązań a tym samym na stabilność systemu społecznego[13]. Wchodzenie społeczeństwa polskiego w system międzynarodowy, w tym w szczególności przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, sprawiają, że niektóre z dominujących dotychczas zjawisk zaczną tracić na znaczeniu, natomiast inne będą ulegać wzmocnieniu. W tym kontekście kreowanie i wykorzystanie kapitału społecznego w coraz większym stopniu może wyznaczać pomyślność gospodarczą jednostek i całych społeczności lokalnych.

---

[11] Tamże, s. 218.

[12] *Edukacja zawodowa wobec rynku pracy i integracji europejskiej*, red. S. M. Kwiatkowski, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2001.

[13] D. Walczak-Duraj, *Ład etyczny w gospodarce rynkowej. Doświadczenia polskiej transformacji*, UŁ, Łódź 2002, s. 224.

## Bibliografia

Bartoszek, A. [2003], *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

*Edukacja zawodowa a rynek pracy* [1999], red. S. Borkowska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

*Edukacja zawodowa wobec rynku pracy i integracji europejskiej* [2001], red. S. M. Kwiatkowski, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

*Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny* [2000], red. M. S. Szczepański, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach, Tychy.

Ochojski A. [2001], *Kultura przedsiębiorczości jako czynnik rozwoju lokalnego*, w: *Przedsiębiorczość. Samorządność. Rozwój lokalny*, red. Z. Barczyk, J. Biniecki, A. Ochojski, B. Szczupak, Akademia Ekonomiczna w Katowicach , Katowice.

*Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny* [2001], red. M. Bratnicki, J. Strużyna, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice.

*Rynek pracy wobec integracji z Unią Europejską* [2002], red. S. Borkowski, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

Sztumska B. [2003], *Koncepcja kapitału społecznego*, w: *Edukacja a wielokulturowość. Księga pamiątkowa poświęcona prof. Z. Zimnemu*, WSP, Częstochowa.

Szukalski P. [1998], *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego*, „Polityka Społeczna", nr 8.

Walczak-Duraj D. [2002], *Ład etyczny w gospodarce rynkowej. Doświadczenia polskiej transformacji*, UŁ, Łódź.

Ziółkowski M. [2000], *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.

**Elżbieta Robak**

## SOCIAL CAPITAL AS A FACTOR INFLUENCING LABOUR MARKET FORMATION

### Summary

In the article, the principle features of social capital such as the relation to the system, social norms and confidence in aspect to their influence on social and economic life, are analyzed. The social relation is based on the social capital, making it a potential tool for adaptation of the unit, company and local community enterprises to change the environmental conditions. The participation in local reporting system can have a fundamental meaning for both those who are running their own economic activities and the functioning effectiveness of the unit and the labour market.